

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

ЛЮБАШЕНКО В'ячеслав Ігорович

УДК 341.231.14

**КОНЦЕПЦІЯ «ОБОВ'ЯЗОК ЗАХИЩАТИ»
ЯК ГАРАНТІЯ ЗАХИСТУ ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРАВ
ЛЮДИНИ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ**

Спеціальність: 12.00.11 – міжнародне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному університеті «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент
ПАШКОВСЬКИЙ Микола Іванович,
Національний університет
«Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного
права та міжнародних відносин

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
БУРОМЕНСЬКИЙ Михайло Всеволодович,
Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри міжнародного права;

кандидат юридичних наук, професор
РЕПЕЦЬКИЙ Василь Миколайович,
Інститут міжнародних відносин
Львівського національного університету
імені Івана Франка,
завідувач кафедри міжнародного права

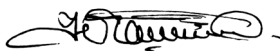
Захист відбудеться 29 червня 2017 року о 10:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.04 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Академічна, 2.

Автореферат розісланий 26 травня 2017 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

Ю.В. Чайковський

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Реалізація принципу поваги прав людини і основоположних свобод спричинила дискурс щодо створення та функціонування міжнародно-правових механізмів захисту прав людини, особливо у разі масових та грубих порушень прав людини.

Одним з них стала концепція гуманітарної інтервенції, застосування якої у XX столітті дискредитувало її, породивши нові практичні проблеми для суверенітету держав, що й призвело до формування нового механізму реагування міжнародного співтовариства на масові порушення прав людини – концепції «обов'язок захищати», яка передбачає, насамперед, обов'язок кожної держави захищати власне населення від масових та грубих порушень прав людини, а вже потім – обов'язок міжнародного співтовариства реагувати на такі порушення, у т.ч. з застосуванням збройної сили. Важливе значення має дотримання балансу між допустимістю втручання на основі принципу поваги прав людини і основоположних свобод і дотримання інших основних принципів міжнародного права: невтручання у справи, що входять до внутрішньої компетенції держави, суверенної рівності держав і т.д. У сучасних умовах швидкого розвитку концепції «обов'язок захищати» виникають нові питання, пов'язані з конкретизацією змісту окремих її елементів, уточненням меж застосування концепції та інших аспектів, тому актуальним є розгляд концепції «обов'язок захищати» з міжнародно-правової позиції.

Розуміння правової природи та змісту концепції «обов'язок захищати» має важливе значення для захисту національних інтересів України в умовах агресії та спроб обґрунтування окремими представниками РФ (С. В. Лавровим, О. К. Лукашевичем та ін.) дій Росії щодо окупації Криму та війни на сході України формулюваннями, схожими на ті, що використовуються в концепції «обов'язок захищати», так само як і обґрунтування (зокрема, В. Д. Зорькіним) необхідності застосування примусових механізмів у рамках концепції до України.

Серед вітчизняних учених проблематика концепції «обов'язок захищати» лише стає предметом широкого доктринального обговорення. Окремі аспекти концепції «обов'язок захищати» та її елементи розглядали Д. С. Герасименко, Д. О. Коваль, І. І. Лукашук, О. О. Мережко, В. І. Мотиль, О. А. Назаренко, М. І. Неліп, Л. В. Пастухова, Г. О. Христова, Ю. В. Чайковський, А. П. Шуміленко. Більш системний підхід щодо концепції «обов'язок захищати» було запроваджено у дослідженні В. В. Власюка, однак поза увагою залишилися такі важливі аспекти концепції як, наприклад, суб'єкт застосування, функції концепції, зміст первинного обов'язку держави захищати власне населення, роль Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) у реалізації концепції та ін.

Більшого розкриття тематика концепції «обов'язок захищати» знайшла в працях таких закордонних учених, як: С. Адамс (S. Adams), Л. Арбор (L. Arbour), Дж. Арнтц (J. Arntz), О. Бакінер (O. Bakiner), А.Л. Баннон (A.L. Bannon), А. Беллами (A.J. Bellamy), А. Бренч (A. Branch), М. Брозіг (M. Brosig), А. де Вааль (A. De Waal), П.Д. Вільямс (P.D. Williams), Т.Г. Вейсс (T.G. Weiss), Дж. Вонг (J. Wong), А. Галлахер (A. Gallagher), А. Гарвуд-Говерс (A. Garwood-Gowers), П. Гілпольд (P. Hilpold), М. Готвальд (M. Gottwald), Дж.Е. Девіс (J.E. Davis), А.-М. Джадсон (A.-M. Judson), С.А.Дж. Джарвіс (S.A.J. Jarvis), Г. Іванс (G. Evans), М. Керстен (M. Kersten), Б. Кіоко (B. Kioko), М.Г. Коен (M.G. Kohen), Н. Крьюслі (N. Crossley), Д. Кувалі (D. Kuwali), Р.Х. Купер (R.H. Cooper), Дж.В. Кюхлер (J.V. Kohler), В. Мегнюсон (W. Magnuson), К. Мілс (K. Mills), В.П. Нанда (V.P. Nanda), Е. Ньюман (E. Newman), А. Орфорд (A. Orford), Дж. Паттісон (J. Pattison), А. Пітерс (A. Peters), Т. Рейнольд (T. Reinold), Ф. Ротман (P. Rotmann), Дж. Саркін (J. Sarkin), К. Стан (C. Stahn), Р. Такур (R. Thakur), Ю. Хаак (J. Haacke), А. Хейр (A. Hehir), Дж. Хонна (J. Honna), Н. Хітоші (N. Hitoshi), Е. Штраус (E. Strauss) та ін. Однак більшість зі вказаних дослідників розглядають концепцію «обов'язок захищати», передусім, з політико-морального погляду, не приділяючи належної уваги її міжнародно-правовій складовій.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана на кафедрі міжнародного права та міжнародних відносин Національного університету «Одеська юридична академія» відповідно до плану науково-дослідної програми Національного університету «Одеська юридична академія» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» (державний реєстраційний номер 011U0006H) на 2011–2015 рр. та «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» (державний реєстраційний номер 0116U001842) на 2016–2020 рр.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у визначенні змісту та закономірностей розвитку й особливостей реалізації концепції «обов'язок захищати» як гарантії захисту основоположних прав людини у міжнародному праві.

Для досягнення поставленої мети визначені такі завдання:

розглянути передумови виникнення (у тому числі еволюцію її предтечі – гуманітарної інтервенції) та генезу концепції «обов'язок захищати»;

систематизувати доктринальні погляди щодо правової природи концепції «обов'язок захищати» та з'ясувати її юридичний зміст;

проаналізувати позиції міжнародних організацій, інституцій та держав (у тому числі України) щодо концепції та її головних елементів задля визначення місця концепції в міжнародному праві;

співвіднести права людини в міжнародному праві з концепцією «обов'язок захищати» задля винайдення нормативного розуміння концепції в контексті захисту прав людини;

визначити місце та співвідношення концепції «обов'язок захищати» з іншими міжнародно-правовими концепціями (концепцією захисту цивільних, концепцією *human security*);

встановити об'єктну та суб'єктну сфери концепції «обов'язок захищати», її функціональні характеристики;

проаналізувати основні міжнародно-правові характеристики елементів концепції «обов'язок захищати»;

з'ясувати роль і функції МКС у формуванні концепції «обов'язок захищати»;

здійснити юридико-лінгвістичний аналіз щодо правильного перекладу з англійської на українську назви концепції (англ.: *Responsibility to Protect*).

Об'єктом дослідження є міжнародно-правові інструменти (механізми) реагування міжнародних акторів на масові грубі порушення прав людини чи загрозу таких порушень.

Предметом дослідження є концепція «обов'язок захищати» як гарантія захисту основоположних прав людини в міжнародному праві.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є комплекс філософських, загальнонаукових та спеціально-юридичних підходів і методів, що дозволило повно розкрити зміст концепції «обов'язок захищати» та її зв'язок з іншими міжнародно-правовими явищами з урахуванням сучасної доктрини та практики міжнародного права.

Підґрунтям наукового аналізу в усіх розділах проведеного дослідження став діалектичний метод, завдяки якому висвітлено особливості нормативного регулювання концепції «обов'язок захищати» та її реалізації, проаналізовано зв'язок концепції з іншими правовими явищами (рр. 1-3). Цивілізаційний та аксіологічний підходи дозволили виділити основи концепції «обов'язок захищати» у різних правових системах (р. 1-2). Історико-правовий підхід дозволив простежити еволюцію концепції «обов'язок захищати» та її окремих елементів, обґрунтувати висновок про її еволюційний зв'язок з концепцією гуманітарної інтервенції (рр. 1; 3). Концептуально-компаративістський підхід дозволив цілісно охарактеризувати особливості реалізації концепції «обов'язок захищати» на національному рівні (р. 2) та на рівні міжнародних організацій (р. 1). Логічний метод та його основні прийоми дозволили проаналізувати основи концепції та її елементи (рр. 2-3); функціональний метод використано при формулюванні інструментарію концепції «обов'язок захищати» (р. 3). Формально-юридичний метод був використаний для розрізнення юридичних і політичних елементів концепції (р. 3). Прогностичний метод дозволив встановити окремі

тенденції розвитку концепції «обов'язок захищати» в цілому й окремих її елементів (р. 1, 3), виявити окремі аспекти, які потребують нагальної уваги з боку міжнародного співтовариства для подальшого ефективного використання концепції (р. 3).

Теоретичну основу дослідження становлять праці вітчизняних і зарубіжних фахівців у галузі філософії, загальної теорії держави і права, теорії міжнародного права та міжнародних відносин, інших галузевих наук: Е. Х. де Аречаги, І. П. Блищенко, М. В. Буроменського, В. А. Василенка, П. Гаєти (P. Gaeta), В. Н. Денисова, А. І. Дмитрієва, О. В. Задорожного, І. Канта, А. Касезе (A. Cassese), К. Крісті, Д. Корфа (D. Korff), О. А. Лукашевої, І. І. Лукашука, О. О. Мережка, Т. Муріті (T. Murithi), В. М. Репецького, Ю. О. Решетова, В. М. Русінової, М. М. Солнцевої, М. О. Ушакова та ін.

Нормативну та емпіричну основу дослідження становлять міжнародно-правові акти, міжнародно-правові звичаї, внутрішньодержавні правові та політичні акти, рішення міжнародних судів.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим у вітчизняній науці міжнародного права комплексним монографічним дослідженням, у якому цілісно досліджена концепція «обов'язок захищати» як гарантія захисту основоположних прав людини в міжнародному праві. Новизна дослідження міститься у таких результатах, висновках і пропозиціях:

уперше:

визначено дуалістичну природу концепції «обов'язок захищати», яка носить політико-правовий характер та відображена у політичних та міжнародно-правових нормах, що складають її нормативний зміст та виокремлені у самостійний інститут міжнародного права *in statu nascendi*;

встановлено екстратериторіальний характер первинного обов'язку держави захищати населення при здійсненні державою ефективного контролю над діями місцевої влади на території іншої держави та/або існування вирішального впливу на такі дії;

виокремлено принцип пропорційності при втручанні міжнародного співтовариства у ситуацію, пов'язану з порушенням прав людини *ad extra* чи загрозою такого порушення на території, що знаходиться під юрисдикцією конкретної держави, що має на меті визначення засобу, ступеня та оперативності такого втручання для захисту такої держави від надмірного втручання;

сформульовані принципи обов'язку міжнародного співтовариства відновлювати постконфліктну країну як четвертого компонента – стовпа концепції: цілісності охоплення, найбільш ефективного суб'єкту відновлення, ефективності присутності та підзвітності;

встановлено, що позиція України щодо «обов'язку захищати» полягає у визнанні концепції «обов'язок захищати» як однієї з концепцій розвитку

міжнародного права, що перебуває на стадії обговорення з метою її трансформації у сталу норму міжнародного права;

удосконалено:

виокремлення позитивної й негативної складової первинного обов'язку держави захищати власне населення від порушення прав людини *ad extra* (на відміну від позитивної природи обов'язків міжнародного співтовариства);

положення про те, що суб'єктами реалізації концепції «обов'язок захищати» є держави та міжнародне співтовариство (суб'єкти міжнародного права, об'єднані спільним інтересом з попередження або припинення порушень прав людини *ad extra*), яке шляхом агентування (передачі повноважень та прийняття таких повноважень іншими суб'єктами – агентами) виконує обов'язки, що складають зміст концепції, через визначених суб'єктів, функції яких у різних стовпах концепції різняться;

періодизацію розвитку концепції «обов'язок захищати» через виокремлення трьох етапів: (1) формування окремих елементів майбутньої концепції «обов'язок захищати» (з XIX ст. до 2000 р.); (2) формування головних правових характеристик «обов'язку захищати» (2000-2005 рр.); (3) формування правового режиму реалізації «обов'язку захищати» (2005 р. – до сьогодення);

підхід щодо головних критеріїв аналізу «явної неспроможності» (англ.: *manifest failing*) держави захищати населення в межах «обов'язку захищати», до яких віднесено: (1) наміри уряду та (2) ступінь ескалації конфлікту;

аргументацію щодо включення до структури «обов'язку захищати» четвертого компонента (стовпа) – обов'язку відновлювати – через обґрунтування його значення для правової цілісності та послідовності концепції «обов'язок захищати» та неможливості реалізації мети концепції на практиці без обов'язку відновлювати;

твердження про важливість координації між міжнародними організаціями при реалізації концепції «обов'язок захищати»; виявлено необхідність юридичного закріплення двосторонньої координації дій, пов'язаних з введенням санкцій у межах «обов'язку реагувати», та запровадження механізму винесення міжнародним організаціями рекомендацій до держав-донорів щодо засобів економічного впливу з їхнього боку на держави, в яких конфліктні ситуації підпадають під об'єктну сферу «обов'язку захищати»;

положення про необхідність введення механізму контролю за здійсненням військової акції в межах концепції шляхом запровадження в практиці ООН періодичного або за вимогою РБ чи ГА ООН звітування перед РБ ООН щодо виконання мандату державою, що здійснює військову операцію;

набули подальшого розвитку:

уявлення про еволюційний характер концепції «обов'язок захищати» та підґрунтя для її формування, яким є критика концепції гуманітарної інтервенції, зокрема, питання про виділення права втручатися військовими силами у державу-порушника прав людини *ad extra* та питання про необхідність авторизації військової акції з гуманітарною метою;

положення про об'єктну сферу застосування концепції «обов'язок захищати», яка обмежується лише порушеннями прав людини *ad extra*, які проявляються в геноциді, етнічних чистках, воєнних злочинах та злочинах проти людяності;

уявлення про детальний зміст кожного з чотирьох компонентів (стовпів) концепції «обов'язок захищати»: (1) обов'язку (первинний обов'язок в концепції) кожної держави захищати власне населення від порушень прав людини *ad extra*; (2) обов'язку міжнародного співтовариства попереджати порушення прав людини *ad extra*; (3) обов'язку міжнародного співтовариства реагувати на порушення прав людини *ad extra*; та (4) обов'язку міжнародного співтовариства відновлювати постконфліктну державу.

Практичне значення дослідження. Одержані результати дослідження мають як теоретичне, так і практичне значення. Вони можуть бути використані у: *науково-дослідній сфері*: як підґрунтя для подальших наукових досліджень концепції «обов'язок захищати»; при дослідженні сфери міжнародної безпеки та права прав людини, також як і інших галузей міжнародного права; *нормотворчій та правозастосовній діяльності*: для вдосконалення міжнародно-правових актів, зокрема, актів ООН, спрямованих на реформування РБ ООН, у діяльності державних органів зовнішньополітичного спрямування; *навчально-методичному процесі*: при розробці та викладанні навчальних курсів «Міжнародне право», «Міжнародне право прав людини» та «Захист прав людини в надзвичайних ситуаціях».

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні та практичні положення і висновки дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри міжнародного права та міжнародних відносин НУ «ОЮА», а також були представлені на міжнародних і всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях, форумах та симпозіумах, серед яких: Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П. Є. Казанського (м. Одеса, 8-9 листопада 2013 р.), міжнародна науково-практична конференція, присвячена ювілею академіка С. В. Ківалова (м. Одеса, 16-17 травня 2014 р.), міжнародна науково-практична конференція «Держава і право в умовах глобалізації: реалії та перспективи» (м. Дніпропетровськ, 6-7 лютого 2015 р.), міжнародний молодіжний науковий форум «Ломоносов-2015» (м. Москва, 13-17 квітня 2015 р.), міжнародна науково-практична конференція «Правові та

інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України» (м. Одеса, 15-16 травня 2015 р.), міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання державотворення в Україні» (м. Київ, 22 травня 2015 р.), II міжнародна науково-практична конференція «Проблеми забезпечення прав і свобод людини, їх захисту в країнах Європи» (м. Луцьк, 11 грудня 2015 р.), міжнародний науково-практичний симпозиум «Протидія незаконній міграції та торгівлі людьми» (м. Івано-Франківськ, 11–12 березня 2016 р.) та ін.

Публікації. Основні положення і висновки дисертації відображені у 23 публікаціях, серед яких 9 статей у наукових фахових періодичних виданнях, з яких 4 статті – у іноземних виданнях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі списку скорочень, вступу, трьох розділів, поділених на дев'ять підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 263 сторінки, з яких основного тексту 217 сторінок. Список використаних джерел займає 43 сторінки, та нараховує 387 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** викладена актуальність теми дослідження, розкритий зв'язок роботи з відповідними науковими програмами, планами, темами, визначені об'єкт, предмет, мета й основні задачі дослідження, охарактеризована методологічна основа роботи, її наукова новизна і практичне значення, надані відомості про апробацію теоретичних положень дослідження, структуру та обсяг роботи.

Перший розділ «Витоки та еволюція концепції «обов'язок захищати» складається з двох підрозділів і характеризує методологію наукових досліджень правових аспектів концепції «обов'язок захищати».

Підрозділ 1.1. «Концепція гуманітарної інтервенції як предтеча концепції «обов'язок захищати» присвячений історичному та аксіологічному аналізу базису, з якого виникла концепція «обов'язок захищати» – розглянуті практичні та теоретичні аспекти гуманітарної інтервенції.

Теоретична основа концепції гуманітарної інтервенції історично майже не змінювалася та використовувалася з огляду на наявні механізми міжнародної реакції. В результаті комплексного підходу до теоретичних і практичних аспектів гуманітарної інтервенції виділено такі проблеми, які стали поштовхом для її переосмислення і виникнення концепції «обов'язок захищати»: відсутність реакції на гуманітарні трагедії через брак політичних інтересів держав; можливість політичного паралічу РБ ООН під час гуманітарних трагедій; існування випадків інтервенцій без авторизації РБ ООН.

Концепція «обов'язок захищати» є комплексним підходом до вирішення проблеми свавілля всередині держави: на відміну від концепції гуманітарної інтервенції, концепція «обов'язок захищати» використовує широкий спектр норм і практик міжнародного права (поряд з політичними) і, з практичного погляду, замінила національний інтерес окремої держави інтересом всього міжнародного співтовариства. Таким чином, зв'язок між двома концепціями носить еволюційний характер.

Підрозділ 1.2. «Розвиток та сучасний стан концепції «обов'язок захищати» присвячений аналізу та систематизації поглядів на проблематику концепції «обов'язок захищати», її розвитку з часу свого виникнення дотепер, аналізу її нормативних засад на глобальному та регіональному рівнях.

Концепція «обов'язок захищати» була сформована в 2001 році Міжнародною комісією з питань інтервенції та державного суверенітету в її Доповіді «Обов'язок захищати» (*«Responsibility to protect»*). Систематизований виклад сучасного розуміння концепції міститься в Підсумковому документі Всесвітнього саміту 2005 року (далі – Підсумковий документ 2005 року) – акті з узгодження міжнародно-правових позицій держав щодо правового інституту, що ще формується, тобто не набув остаточного *opinio juris*. Наразі процес формування цього інституту відбувається на двох рівнях: міжнародному й регіональному. Найбільшого розвитку концепція «обов'язку захищати» знайшла в документах Європейського та Африканського союзів.

Окремі вчені вказують на визначену обов'язкову силу концепції в міжнародному праві (Г. Іванс). Більшістю фахівців «обов'язок захищати» розглядається як норма рекомендаційного характеру (Е. Штраус, Х.Е. Альварес). Особливістю погляду на концепцію «обов'язок захищати» як на політичний інструмент є визнання майже всіма вченими її потенціалу трансформації до твердої норми міжнародного права (Е. Лак, К. Мілс, Л. Пастухова, А. Дж. Беллами). Лише окремими вченими взагалі нівелюється юридичне підґрунтя концепції (К. Фокареллі). Іноді концепція «обов'язок захищати» визнається лише як нова назва для гуманітарної інтервенції (Дж. Муравчік, В. Котляр). Також концепцію виділяють як нову конструкцію старих норм міжнародного права (А. Честерман).

Концепція «обов'язок захищати» складається з обов'язку кожної держави захищати власне населення від порушень прав людини *ad extra* (первинний обов'язок в концепції); обов'язку міжнародного співтовариства попереджати порушення прав людини *ad extra*; обов'язку міжнародного співтовариства реагувати на порушення прав людини *ad extra*; обов'язку міжнародного співтовариства відновлювати постконфліктну державу, які як нормативні компоненти ще називаються чотирма стовпами концепції.

Аналіз співвідношення складових концепції «обов'язок захищати» дозволяє зробити висновок про те, що правильним перекладом

українською *Responsibility to Protect* є «обов'язок захищати», що відповідає юридичній природі концепції та наголошує на первинному обов'язку держави в концепції (адже обов'язки міжнародного співтовариства в концепції є похідними з первинного обов'язку держави).

Другий розділ «Міжнародно-правова природа концепції «обов'язок захищати» складається з трьох підрозділів, в яких розкриваються юридичні характеристики концепції, аналізується юридична сила концепції та її місце в системі міжнародного права.

У підрозділі 2.1. «Концепція «обов'язок захищати» у сучасному міжнародному праві» проводиться аналіз співвідношення концепції «обов'язок захищати» з принципами поваги до прав людини, суверенної рівності держав і невтручання у справи, що відносяться до внутрішньої компетенції держав. Функціональний підхід до викладення суверенітету у контексті концепції «обов'язок захищати» дозволяє зробити висновок про те, що концепція «обов'язок захищати», ґрунтуючись на сучасному розумінні суверенітету, не виключає право держави на незалежність у внутрішній політиці, але обмежує таке право, доповнюючи його відповідним обов'язком.

Аналіз окремих джерел міжнародного права прав людини, міжнародного гуманітарного права, у т.ч. актів м'якого права (зокрема, Сиракузьких принципів тлумачення обмежень і відступів від положень Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1984 р.) дає підстави стверджувати, що концепція «обов'язок захищати» направлена на захист населення від порушень прав людини *ad extra*, що полягають у вчиненні геноциду, етнічних чисток, воєнних злочинів та злочинів проти людяності.

Підставою для реалізації міжнародним співтовариством обов'язку захищати є відповідно до Підсумкового документу 2005 року ситуації, коли «національні органи влади явно виявляються не в змозі (явно неспроможні) захистити своє населення від геноциду, воєнних злочинів, етнічних чисток і злочинів проти людяності». Існування такої ситуації встановлюється через два основних критерії: (1) наміри уряду та (2) ступінь ескалації конфлікту.

Сфера концепції «обов'язок захищати» перетинається з іншими міжнародно-правовими концепціями: представляє собою механізм реакції на порушення певної сфери концепції *human security* і виступає одним з головних механізмів реалізації відповідальності в концепції *human security*. Стосовно захисту цивільних осіб, концепція «обов'язок захищати» спрямована на фізичний захист людей і недопущення порушень прав людини *ad extra*, у той час як концепція захисту цивільних осіб прямо спрямована на захист всіх прав людини під час військового конфлікту.

У підрозділі 2.2. «Об'єктна та суб'єктна сфери застосування концепції «обов'язок захищати», її функції» розглядаються головні

правові характеристики концепції – сфера (об’єктна та суб’єктна) та функції.

У §§ 138-139 Підсумкового документа 2005 року закріплюється обов’язок держави захищати населення від геноциду, воєнних злочинів, етнічних чисток і злочинів проти людяності, які є найнебезпечнішим проявом порушень прав і свобод людини *ad extra*, являють собою загрозу всьому міжнародному порядку та складають об’єктну сферу концепції «обов’язок захищати» – коло відносин, що регулює правові обов’язки держави і міжнародного співтовариства щодо захисту населення від геноциду, воєнних злочинів, етнічних чисток і злочинів проти людяності.

Підсумковий документ 2005 року визначає суб’єктом застосування концепції «обов’язок захищати» міжнародне співтовариство (суб’єкти міжнародного права, об’єднані спільним інтересом з попередження або припинення порушень прав людини *ad extra*), яке разом з «агентами» (суб’єктами міжнародних відносин, через яких діє міжнародне співтовариство на окремих стадіях – стовпах застосування концепції) складає суб’єктну сферу концепції.

Уявляється, що концепція «обов’язок захищати» виконує правозахисну, систематизуючу та попереджувальну функції.

У **підрозділі 2.3. «Позиції держав щодо юридичної сили концепції «обов’язок захищати»** аналізуються позиції ряду держав та їхні національні доктрини (США, Франція, Великобританія, Німеччина, Китай, Росія, ЮАР, Україна) щодо концепції «обов’язок захищати» та військової інтервенції в треті країни; зосереджується увага на національних документах з питань оборони та військового втручання.

Відношення держав щодо концепції «обов’язок захищати» різняться: від заперечення існування концепції в міжнародному праві до визнання її обов’язковою юридичною нормою. Проте в деяких державах (США, Франція, Великобританія) концепція вже імплементується на нормативному та інституціональному рівнях.

Концепція «обов’язок захищати», відповідно до позиції України, є однією з концепцій розвитку міжнародного права, що перебуває на стадії обговорення з метою її трансформації у сталу норму міжнародного права. Україна вживає окремі заходи з національно-правової імплементації концепції.

У **третьому розділі «Забезпечення захисту основоположних прав людини в концепції «обов’язок захищати»**, який складається з чотирьох підрозділів, міститься аналіз структури концепції та її окремих елементів – кожного з чотирьох стовпів концепції.

Підрозділ 3.1. «Обов’язок держави захищати власне населення від геноциду, етнічних чисток, воєнних злочинів та злочинів проти людяності» містить аналіз різних варіантів побудови структури концепції «обов’язок захищати» та детального змісту першого стовпу концепції.

Обов'язок держави захищати власне населення в дещо іншому вигляді існував до формулювання концепції «обов'язок захищати» Міжнародною комісією в 2001 році і зараз має характер норми звичаєвого права, за якою вибір способів та засобів такого захисту знаходиться в межах розсуду самих держав. У структурі концепції такий обов'язок є первинним, оскільки обов'язки міжнародного співтовариства попереджати та реагувати є механізмами реакції міжнародного співтовариства на невиконання державою свого первинного обов'язку.

Обов'язок держави захищати власне населення має подвійну структуру: позитивний обов'язок держави встановлювати та захищати основоположні права людини; та негативний обов'язок держави не допускати порушення основоположних прав людини владними структурами. У первинному обов'язку виділяють дві основні групи механізмів першого стовпу концепції: механізми законодавчого вдосконалення та механізми структурного вдосконалення, що мають особливості реалізації щодо екстратериторіальної дії та дії на непідконтрольних центральному уряду територіях.

У **підрозділі 3.2. «Обов'язок міжнародного співтовариства попереджати геноцид, етнічні чистки, воєнні злочини та злочини проти людяності»** характеризується зміст другого стовпу концепції.

Превентивний інструментарій, який складає зміст другого стовпу, не є винаходом концепції «обов'язок захищати»; він існував та існує в формі практики держав, міжнародних (універсальних і регіональних) організацій та частково закріплений у міжнародно-правових актах. Наразі існує певне порозуміння серед науковців, що «обов'язок попереджати» є головною частиною концепції, яка визначена нормами міжнародного права та практикою застосування превентивних засобів і безпосередньо застосовується.

За міжнародно-правовою природою він є обов'язком, але не затверджений як обов'язкова норма міжнародного права. Обов'язок попереджати складається з різних засобів, які умовно об'єднані в три групи: раннє попередження, засоби прямого попередження (короткочасні), та засоби попередження корінних причин конфлікту (довготривалі).

У **підрозділі 3.3. «Обов'язок міжнародного співтовариства реагувати на невиконання державою свого обов'язку захищати населення від геноциду, етнічних чисток, воєнних злочинів та злочинів проти людяності»** характеризується зміст третього стовпу концепції.

Обов'язок міжнародного співтовариства реагувати на невиконання державою свого обов'язку захищати населення застосовується лише після вичерпання засобів у межах обов'язку реагувати при наявній тенденції до ескалації конфлікту. В цьому стовпі виразно проявляється принцип пропорційності, який спрямований на визначення необхідності втручання міжнародного співтовариства у ситуацію, пов'язану з порушенням

прав людини *ad extra* чи загрозою такого порушення на території, що знаходиться під юрисдикцією конкретної держави, також як і визначення засобу, ступеня та оперативності такого втручання і має на меті захист суверенітету такої держави від надмірного втручання.

Обов'язок реагувати реалізується за допомогою двох груп засобів: невійськового характеру (економічні, політичні та дипломатичні санкції) і військового характеру. Причому засоби невійськового характеру тісно переплітаються з засобами в межах обов'язку попереджати. Провадження в МКС також є одним із правових засобів невійськового характеру обов'язку реагувати.

Військова інтервенція як елемент концепції еволюціонувала разом із концепцією: від початкового розуміння як військової акції держави можливо, але не обов'язково авторизованої РБ ООН, до військової акції, авторизованої РБ ООН згідно з Главою VII Статуту ООН. Міжнародна комісія з питань інтервенції та державного суверенітету висунула шість необхідних критеріїв військової акції: належний орган, законні причини втручання, благий намір, останній засіб, пропорційність засобів і розумні перспективи, – які є продовженням дискурсу гуманітарної інтервенції. Також у підрозділі розглядаються аспекти використання права вето в РБ ООН, зміни режиму, ретроактивної авторизації та контролю за військовою акцією з боку ООН.

У підрозділі 3.4. «Обов'язок міжнародного співтовариства відновлювати постконфліктну країну» розглядається зміст останнього стовпу концепції, його зв'язок з розбудовою миру та *jus post bellum*.

«Обов'язок відновлювати» є логічним завершенням комплексу акцій міжнародного співтовариства в межах концепції «обов'язок захищати» (хоча не всі варіанти структури концепції його включають). Уявляється, що «обов'язок відновлювати» повинен бути частиною концепції. Головним критерієм оцінки законності тієї чи іншої моделі застосування «обов'язку відновлювати» стає її відповідність принципам «обов'язку відновлювати» (цілісності охоплення, найбільш ефективного суб'єкту, ефективності присутності та підзвітності), які потребують нормативної фіксації.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведена міжнародно-правова характеристика концепції «обов'язок захищати» як гарантії захисту прав людини, вирішено актуальну наукову проблему оформлення «обов'язку захищати» у міжнародно-правовій реальності разом із політичними елементами концепції, які не можуть бути виключені з неї через об'єктивні чинники. Найсуттєвіші результати дослідження викладені у таких висновках:

1. Концепція «обов'язок захищати» як нормативна політико-правова концепція, яка знаходиться на етапі формування як міжнародно-

правового інституту (є міжнародно-правовим інститутом *in statu nascendi*), є системою міжнародно-правових і політичних норм, що направлена на забезпечення захисту прав людини від порушень *ad extra* (геноциду, етнічних чисток, воєнних злочинів та злочинів проти людяності) шляхом несення кожною державою та міжнародним співтовариством обов'язку захищати, який полягає в (1) обов'язку (первинний обов'язок в концепції) кожної держави захищати власне населення від порушень прав людини *ad extra*; (2) обов'язку міжнародного співтовариства попереджати порушення прав людини *ad extra*; (3) обов'язку міжнародного співтовариства реагувати на порушення прав людини *ad extra*; та (4) обов'язку міжнародного співтовариства відновлювати постконфліктну державу (чотири компоненти – стовпи концепції);

Концепція є логічним переосмисленням гуманітарної інтервенції. Незважаючи на те, що концепція «обов'язок захищати» є суттєво трансформованим продовженням концепції гуманітарної інтервенції, обидві концепції є самостійними правовими конструкціями й продовжують існувати окремо одна від одної.

2. Правовими джерелами концепції «обов'язок захищати» у міжнародному праві є Підсумковий документ Всесвітнього саміту 2005 року (§§ 138-139), Статут ООН, Конвенція про запобігання злочинів геноциду і покарання нього 1948 року, Міжнародна конвенція про припинення злочину апартеїду і покарання за нього 1973 року, Римський статут Міжнародного Кримінального Суду 1998 року, Загальна декларація прав людини 1948 року, Міжнародні пакти про права людини 1966 року, Статті про відповідальність держави за міжнародно-протиправні дії 2001 року та інші. Також «обов'язок захищати» засновується на практиці попередження конфліктів та розбудови миру.

3. З часу створення Міжнародної комісії в 2000 році концепція «обов'язок захищати» пройшла такі етапи свого розвитку: (1) етап формування головних правових характеристик «обов'язку захищати» (2000-2005 роки), який характеризується формуванням концепції на рівні фахівців і відсутністю міжнародно-правового закріплення; та (2) етап формування правового режиму реалізації «обов'язку захищати» (2005 рік – до сьогодні), який характеризується визначеністю головних характеристик концепції, її практичним застосуванням, але неузгодженістю й подальшою розробкою важливих аспектів її головних елементів, зокрема, військової інтервенції. Підсумковий документ став актом, який оформив т.зв. «дисциплінарні межі» (А. Орфорд) військової інтервенції з гуманітарних міркувань, пошук яких здійснювався протягом першого етапу; у той час як протягом другого етапу здійснюється вдосконалення положень такої військової інтервенції.

4. Концепція «обов'язок захищати» ґрунтується на принципах міжнародного права і включає в себе важливі норми щодо співвідношення

принципів поваги до прав людини, суверенної рівності держав та невтручання у внутрішні справи у випадках вчинення геноциду, етнічних чисток, воєнних злочинів та злочинів проти людяності. Виступаючи гарантією захисту прав людини, концепція визначає певну ієрархію вказаних принципів з метою встановлення міжнародної безпеки через безпеку окремих елементів міжнародного співтовариства (саме – держав). У той же час концепція не створює нові норми міжнародного права (у формулюванні Підсумкового документу), а об'єднує окремі вже існуючі норми міжнародного права у певну систему задля їх ефективного застосування при вчиненні геноциду, етнічних чисток, воєнних злочинів та злочинів проти людяності.

5. Концепція «обов'язок захищати», відповідно до позиції України, є однією з концепцій розвитку міжнародного права, що перебуває на стадії обговорення з метою її трансформації у сталу норму міжнародного права. Україна вживає окремі дії з національно-правової імплементації концепції (наприклад, закладено конституційні основи для ратифікації Римського статуту МКС).

6. Кваліфікація певної ситуації як такої, що становить «загрозу миру та безпеці» (термін дорівнює «загрозі миру й міжнародній безпеці» в межах концепції «обов'язок захищати», проте поняття «загроза миру й міжнародній безпеці» є значно ширшим від порушень прав людини *ad extra*) через визнання національних органів влади «явно неспроможними захистити населення», має здійснюватися за двома основними критеріями: (1) наміри уряду та (2) ступінь ескалації конфлікту. Наміри уряду визначаються через державну політику з врегулювання конфлікту (чи відсутність такої), що дозволяє говорити про джерело насильства в конфлікті та способи його подолання. Ступінь ескалації конфлікту демонструє об'єктивну ефективність дій національних органів влади та наявність необхідних ресурсів для цього. Низка додаткових критеріїв (зброя, що використовується; кількість біженців; людські втрати; цільове знищення цивільного населення) також використовуються при кваліфікації ситуації, але у зв'язку з основними двома критеріями.

7. Об'єкту сфери концепції «обов'язок захищати» складають вчинення або безпосередня підготовка до вчинення геноциду, етнічних чисток, воєнних злочинів та злочинів проти людства, що підтверджено у §§ 138-139 Підсумкового документа 2005 року.

8. Суб'єкту сфери концепції «обов'язок захищати» складає коло суб'єктів міжнародного права, які наділені повноваженнями з практичної реалізації концепції; суб'єктом реалізації первинного обов'язку держави захищати населення є держава; суб'єктом реалізації обов'язків попереджати, реагувати та відновлювати є міжнародне співтовариство (суб'єкти міжнародного права, об'єднані спільним інтересом з попередження або припинення порушень прав людини

ad extra), яке шляхом агентування (передачі повноважень та прийняття таких повноважень іншими суб'єктами – агентами) виконує обов'язки, що складають зміст концепції, через визначених суб'єктів, функції яких у різних стовпах концепції різняться. У обов'язку попереджати такими агентами є держави, державоподібні утворення, міжнародні організації (урядові та неурядові), нації, що борються за незалежність, та індивіди; в обов'язку реагувати – держави та міжнародні урядові організації (ексклюзивним агентом норми права на авторизацію військової інтервенції є РБ ООН); в обов'язку відновлювати – держави, державоподібні утворення, міжнародні організації (урядові та неурядові), нації, що борються за незалежність, та індивіди. Серед головних функцій концепції можна виділити правозахисну, систематизуючу та попереджувальну.

9. Уявляється, що концепція «обов'язок захищати» складається з чотирьох стовпів: (1) обов'язок держави захищати власне населення від геноциду, етнічних чисток, воєнних злочинів та злочинів проти людяності; (2) обов'язок міжнародного співтовариства допомагати державам у здійсненні первинного обов'язку захищати; (3) обов'язок міжнародного співтовариства реагувати на невиконання державою первинного обов'язку захищати; та (4) обов'язок міжнародного співтовариства відновлювати постконфліктну державу. Включення «обов'язку відновлювати» до структури концепції аргументується значенням цього стовпу для правової цілісності та послідовності концепції «обов'язок захищати» і неможливістю реалізації мети концепції на практиці без застосування обов'язку відновлювати.

10. Центральним для концепції «обов'язок захищати» є принцип пропорційності, який спрямований на визначення необхідності втручання міжнародного співтовариства у ситуацію, пов'язану з порушенням прав людини *ad extra* чи загрозою такого порушення на території, що знаходиться під юрисдикцією конкретної держави, також як і визначення засобу, ступеня та оперативності такого втручання і має на меті захист суверенітету такої держави від надмірного втручання.

11. Первинний обов'язок держави захищати власне населення від загроз геноциду, етнічних чисток, воєнних злочинів та злочинів проти людяності є нормою звичаєвого міжнародного права та має дуалістичну структуру. Дуалістична структура першого стовпу виражається через існування двох груп обов'язків, що складають обов'язок держави захищати власне населення: позитивний обов'язок держави встановлювати та захищати основоположні права людини, що проявляється у встановленні всередині держави безпечного середовища; та негативний обов'язок держави не допускати порушення основоположних прав людини із боку владних структур. У позитивному обов'язку виділяють дві основні групи засобів: механізми законодавчого та структурного вдосконалення.

12. Обов'язок держави захищати власне населення розповсюджується територіально, тобто на все населення держави, але може мати екстратериторіальний характер, коли держава здійснює ефективний контроль над діями адміністрації неконтрольованих урядом іншої держави територій чи має вирішальний вплив на такі дії, вона несе обов'язок захищати населення таких територій.

13. Другий стовп концепції – обов'язок міжнародного співтовариства попереджати масові злодіяння – знаходить глибоке підґрунтя в практиці ООН та інших міжнародних організацій. Обов'язок попереджати складається з трьох груп засобів: ранне попередження, засоби прямого попередження та засоби попередження корінних причин конфлікту. Варта окремої уваги група економічних засобів прямого попередження – у цьому аспекті вважається доцільним ввести в міжнародну практику винесення міжнародними організаціями рекомендацій до країн-донорів щодо можливих засобів економічного впливу з їхнього боку на держави, у яких конфліктні ситуації підпадають під сферу «обов'язку захищати».

14. Обов'язок реагувати, третій стовп концепції, існує лише як м'яка норма міжнародного права, передусім через юридичну силу обов'язку військового втручання, і структурно складається з двох груп засобів: засоби невійськового характеру й військова інтервенція. По-перше, в аспекті засобів невійськового характеру необхідно закріпити координацію між міжнародними організаціями дій, пов'язаних з введенням санкцій шляхом консультацій між ними і винесення рекомендацій. По-друге, серед різних аспектів військової інтервенції уваги потребують критерії початку військової інтервенції (необхідне закріплення в юридичному акті як самих критеріїв, так і їх окремих характеристик – зокрема, юридичної рівності) та механізм контролю за здійсненням військової акції (введення в практику ООН періодичного звітування щодо виконання мандату державою, що здійснює військову інтервенцію, перед РБ ООН).

15. Обов'язок відновлювати постконфліктну державу – останній стовп концепції – існує в формі розрізнених норм і практик. Можна виділити три групи засобів у обов'язку відновлювати: засоби безпеки, засоби юстиції і примирення та засоби розвитку. Вони не мають обов'язкової юридичної сили та пропонують різні моделі постконфліктної розбудови миру, які повинні базуватись на принципах «обов'язку відновлювати». У зв'язку з тим, що обов'язок відновлювати не затверджений у жодному юридичному документі, не зафіксованими також залишаються вироблені практикою загальні принципи обов'язку відновлювати: цілісності охоплення відновлення, найбільш ефективного суб'єкту, ефективності присутності та підзвітності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових періодичних виданнях:

1. Любашенко В. И. Концепция гуманитарной интервенции и её критика / В. И. Любашенко // Актуальные проблемы современности. – 2014. – № 1(3). – С. 90-97.
2. Любашенко В. И. О концепции «обязанности защищать» в международном праве / В. И. Любашенко // Российский юридический журнал. – 2015. – № 2 (101). – С. 39-47.
3. Любашенко В. И. Международно-правовое содержание «обязанности восстанавливать» согласно концепции «обязанности защищать» / В. И. Любашенко // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. – 2015. – № 4 – С. 25-35.
4. Liubashenko V. Approaches to national implementation of the responsibility to protect / V. Liubashenko // Russian Journal of Comparative Law. – Vol. 7, Is. 1, 2016. – P. 29-37.
5. Любашенко В. И. Механизм обеспечения прав личности в системе международной безопасности: концепция личностной безопасности / В. И. Любашенко // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. – 2016. – № 1. – С. 181-189.
6. Любашенко В. І. Міжнародне співтовариство в концепції «обов'язок захищати» / В. І. Любашенко // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. – 2016. – № 8. – С.185-190.
7. Любашенко В. І. Питання розмежування відповідальності міжнародної організації та держави при проведенні багатонаціональних військових операцій / В. І. Любашенко // Форум права. – 2016. – № 1. – С.180-185.
8. Любашенко В. І. Концепція «обов'язок захищати»: виклики сучасності та шляхи вдосконалення / В. І. Любашенко // Наука міжнародного права на рубежі століть. Тенденції розвитку та трансформації: спеціальне видання наукових статей / за наук. ред. проф. В. М. Репецького. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. – С. 69-77.
9. Liubashenko V. Legal Basis of the Responsibility of State to Protect Its Population in International Law / V. Liubashenko // Baku State University Law Review. – February 2017. – Volume 3:1. – P. 26-39.
- Опубліковані праці апробаційного характеру:
10. Любашенко В. І. К вопросу о сфере применения концепции 'обязанность защищать' / В. І. Любашенко // Міжнародні-читання з міжнародного права пам'яті професора П. Є. Казанського: матер. четвертої міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 8-9 листопада 2013 р.)

/ відп. за випуск к.ю.н. доц. М. І. Пашковський; Націон. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса. – 2013. – С. 152-154.

11. Любашенко В. І. Толкование резолюций СБ ООН: проблемне аспекты в свете военных акций ООН / В. І. Любашенко // Матеріали Міжнародного молодіжного наукового форуму «ЛІОМОНОСОВ-2014» / Отв. ред. А. І. Андреев, А. В. Андриянов, Е. А. Антипов. [Електронний ресурс]. – М.: МАКС Пресс, 2014. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM).

12. Любашенко В. І. К вопросу об имплементации концепции «обязанность защищать» на региональном уровне / В. І. Любашенко // «Правове життя сучасної України»: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої ювілею академіка С. В. Ківалова (16-17 травня 2014 р., м. Одеса) : у 2 т. Т. 2/ відп. ред. В. М. Дрьомін. – Одеса: Юридична література, 2014. – 2014. – С. 268-270.

13. Любашенко В. І. Практика постконфликтной юрисдикции в концепции «обязанности защищать» / В. І. Любашенко // Держава і право в умовах глобалізації: реалії та перспективи: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпропетровськ, 6-7 лютого 2015 р. – Дніпропетровськ: ГО «Правовий світ», 2015 – С. 96-99.

14. Любашенко В. І. К вопросу об ответственности членов СБ ООН при голосовании / В. І. Любашенко // Матеріали Міжнародного молодіжного наукового форуму «ЛІОМОНОСОВ-2015» / Отв. ред. А. І. Андреев, А. В. Андриянов, Е. А. Антипов. [Електронний ресурс]. – М.: МАКС Пресс, 2015. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM).

15. Любашенко В. І. Концепція «обов'язку захищати» і сепаратизм: міжнародно-правовий дискурс/ В. І. Любашенко/// Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (15-16 травня 2015 р., м. Одеса): у 2 т. Т. 1 / відп. ред. М. В. Афанасьєва. – Одеса: Юридична література, 2015. – С. 366-368.

16. Любашенко В. І. Проблемні аспекти застосування категорії «неспроможність держави» в концепції «обов'язку захищати» / В. І. Любашенко // Актуальні питання державотворення в Україні: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (22 травня 2015 року) / Редкол.: д.ю.н. І. С. Гриценко (голова), к.ю.н. І. С. Сахарук (відп. ред.) та ін. – К.: Прінт-Сервіс, 2015. – С. 32-34.

17. Любашенко В. І. Деякі аспекти концепції «обов'язку захищати» в практиці ЄСПЛ / В. І. Любашенко // Проблеми забезпечення прав і свобод людини, їх захисту в країнах Європи : зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 11 груд. 2015 р.) / уклад. Л. М. Джурак. – Луцьк. – 203 с. – С. 67-69.

18. Любашенко В. І. Реакции на кризисы, сопровождающиеся миграцией: практика применения «обязанности защищать» в Киргизии / В. І. Любашенко // Протидія незаконній міграції та торгівлі людьми:

матеріали Міжнародного науково-практичного симпозіуму (м. Івано-Франківськ, 11–12 березня 2016 року). – Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2016. – С. 81-84.

19. Любашенко В. И. Проблема авторизации СБ ООН военной интервенции ex post facto / В. И. Любашенко // Материалы Международного молодежного научного форума «ЛОМОНОСОВ-2016» / Отв. ред. И. А. Алешковский, А. В. Андриянов, Е. А. Антипов. [Электронный ресурс] – М.: МАКС Пресс, 2016. – 1 электрон. опт. диск (DVD-ROM); 12 см. – Систем. требования: ПК с процессором 486+; Windows 95; дискковод DVD-ROM; Adobe Acrobat Reader.

20. Любашенко В. І. Обов'язки держави згідно з Конвенцією про попередження злочину геноциду та покарання за нього (в контексті концепції «обов'язку захищати») / В. І. Любашенко // Актуальні питання державотворення в Україні: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (20 травня 2016 року) / Редкол.: д.ю.н. І. С. Гриценко (голова), к.ю.н. І. С. Сахарук (відп. ред.) та ін. – В 3-х томах. – Том 1. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2016. – С. 190-192.

21. Любашенко В. І. Позиція України щодо концепції «обов'язок захищати» / В. І. Любашенко // Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (20 травня 2016 р., м. Одеса) : у 2 т. Т. 1 / відп. ред. М. В. Афанасьєва. – Одеса : Юридична література, 2016. – С. 331-333.

22. Любашенко В. И. Эстратерриториальное применение обязанности государства защищать население от геноцида, этнических чисток, военных преступлений и преступлений против человечества / В. И. Любашенко // Актуальні наукові дослідження сучасної юридичної науки: теорія та практика: Збірник матеріалів III Науково-практичної конференції // Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК». – К.: ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 2016. – С. 87-89.

23. Любашенко В. І. Принципи «обов'язку відновлювати» в концепції «обов'язок захищати» / В. І. Любашенко // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2016. – Ч. 1. – С. 112-115.

АНОТАЦІЯ

Любашенко В. І. Концепція «обов'язок захищати» як гарантія захисту основоположних прав людини в міжнародному праві. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право. – Національний університет «Одеська юридична академія». – Одеса, 2017.

Дисертацію присвячено дослідженню генезису, доктринальних поглядів на концепцію «обов'язок захищати», юридичної природи, особливих правових характеристик концепції «обов'язок захищати» як гарантії захисту основоположних прав людини в міжнародному праві, детально проаналізовані окремі елементи концепції з теоретичного та практичного боку.

Концепція «обов'язок захищати» у сучасному вигляді складається з чотирьох стовпів: обов'язку держави захищати власне населення від порушень прав людини *ad extra*; обов'язок міжнародного співтовариства допомагати державі у виконанні її первинного обов'язку; обов'язок міжнародного співтовариства реагувати на невиконання державою свого первинного обов'язку, у тому числі, військовою акцією; та обов'язок міжнародного співтовариства відновлювати постконфліктну країну. В дослідженні приділено значну увагу правовому аналізу військової інтервенції в треті країни від імені міжнародного співтовариства, її місце в концепції «обов'язок захищати» та відмінності від гуманітарної інтервенції; також розглянуті актуальні правові проблеми військової інтервенції і шляхи правового вдосконалення існуючих норм.

Ключові слова: концепція «обов'язок захищати», юридичний зміст концепції «обов'язок захищати», право міжнародної безпеки, право ООН, військова інтервенція в треті країни, превентивна діяльність міжнародних організацій, механізми реагування на порушення імперативних норм міжнародного права.

АННОТАЦИЯ

Любашенко В. И. Концепция «обязанность защищать» как гарантия защиты основополагающих прав человека в международном праве. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.11 – международное право. – Национальный университет «Одесская юридическая академия». – Одесса, 2017.

Диссертация посвящена исследованию генезиса, доктринальных взглядов на концепцию «обязанность защищать», юридической природы,

особых правовых характеристик концепции «обязанность защищать» в качестве гарантии защиты основополагающих прав человека в международном праве, детально проанализированы отдельные элементы концепции с теоретической и практической стороны.

Концепция «обязанность защищать» в современном виде состоит из четырех столпов: обязанности государства защищать собственное население от нарушений прав человека *ad extra*; обязанность международного сообщества помогать государству в выполнении его первичной обязанности; обязанность международного сообщества реагировать на невыполнение государством своей первичной обязанности, в том числе, военной акцией; и обязанность международного сообщества восстанавливать постконфликтную страну. В исследовании значительное внимание уделено правовому анализу военной интервенции в третьи государства от имени международного сообщества, её месту в концепции «обязанность защищать» и отличию от гуманитарной интервенции; также рассмотрены актуальные правовые проблемы военной интервенции и пути правового усовершенствования существующих норм.

Ключевые слова: концепция «обязанность защищать», юридическое содержание концепции «обязанность защищать», право международной безопасности, право ООН, военная интервенция в третьи страны, превентивная деятельность международных организаций, механизмы реагирования на нарушение императивных норм международного права.

SUMMARY

Liubashenko V. I. Responsibility to protect concept as a guarantee for human rights protection in international law. – Manuscript.

The thesis for the degree of Candidate of Sciences in specialty 12.00.11 – International law. – National University «Odessa Law Academy». – Odessa, 2017.

The thesis presents a research of genesis, doctrinal foundations, legal nature and specific legal characteristics of the ‘responsibility to protect’ concept as a guarantee for human rights protection in international law. The paper highlights the evolution of the ‘responsibility to protect’ concept and its roots in international law, the peculiarities of its legal nature and elements in international law.

The ‘responsibility to protect’ concept derives from the theory and practice of humanitarian intervention in XX century. It was presented firstly in 2001 Report of International commission on intervention and state sovereignty «Responsibility to Protect». Legally it was confirmed as a norm of soft international law in World Summit 2005 Outcome Document and practically was implemented in full strength in Libya 2011. From the perspective,

‘responsibility to protect’ inherits causalities of humanitarian intervention (military action), and nowadays debates concerned control of military intervention, criteria for launching military intervention, intervention with authorization *ex post facto*, right of veto in UN SC are main difficulties for implementation of ‘responsibility to protect’.

The author analyses positions of different states and their approach towards military intervention in third states, security paradigms and ‘responsibility to protect’ concept, their activity in UN and other international organizations. In addition, the author examines correlations of ‘responsibility to protect’ with other concepts, such as human security and protection of civilians.

The author considers modern structure of the ‘responsibility to protect’ concept, which consists, as proposed by UN General Secretary, of three main components (pillars): State’s responsibility to protect its own population from the threat of genocide, ethnic cleansing, war crimes and crimes against humanity; the responsibility of the international community to assist a State in carrying out its primary responsibility; the responsibility of the international community to respond to the failure of state within its primary responsibility, including military action. This structure is complemented by the not commonly recognized responsibility of the international community to rebuild the post-conflict country, which initially was a part of ‘responsibility to protect’, but was included in common peacebuilding.

The research describes the main characteristics of the international legal ‘responsibility to protect’ concept and detailed analysis of the particular elements of the concept within theory and practice of their implementation. The thesis provides close legal examination of state’s sovereignty and primary responsibility of the state to provide security towards its own population through the analysis of international conventions and practice of their application in practice by several judicial and quasi-judicial bodies. As well, the author analyzed early warning, preventive toolbox (root cause prevention and direct prevention efforts), measures, short of military action and military action as components of the corresponding responsibility to protect of international community. Special attention dedicated to the ‘responsibility to rebuild’, its legal nature, place in ‘responsibility to protect’ concept and principles of the ‘responsibility to rebuild’ as a special legal area.

Keywords: the ‘responsibility to protect’ concept, legal content of the ‘responsibility to protect’ concept, the law of international security, the UN law, military intervention in third states, preventive activities of international organizations, mechanisms of reaction towards violations of peremptory norms of international law.

Підписано до друку 18.05.2017.
Формат 60х90/16. Ум.-друк. арк. 0,9. Наклад 100 прим.

Видавець і виготовлювач ІПП «Фенікс»
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.2002 р.
65009, м. Одеса, вул. Зоопаркова, 25. Тел. 7777-591.